

DE LA CLUJ LA SKALICA ȘI ÎNAPOI ÎN TRANSILVANIA. CĂLĂTORIILE UNUI COLLIGAT DIN SECOLUL AL XVI-LEA*

FLORIN BOGDAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

From Cluj to Skalica and Back to Transylvania. The Travels of a 16th Century Colligatum ABSTRACT

The appearance of movable type, in the mid-15th century, allowed the multiplication of output of books at a more rapid pace than the necessary time to copy them in medieval scriptoria. A direct consequence was increasing print runs and, thus, books circulated in diverse geographical areas, often quite far away from the locations where they were printed. Such a case is that of a colligatum, printed in Cluj, Transylvania, in the 16th century (1571-1572).

The texts printed by Heltai Gáspár represent editions, in Hungarian and Latin, of the juridical work of Werbőczy István, that served as the constitutional basis in Hungary and Transylvania in the 16th and 17th centuries.

The fate of the colligatum made this to travel, after printing, and to reach, in 1753 the Jesuits from Skalica (current Slovakia), and then, to return to Transylvania, in Zalău (current Romania).

Cuvinte-cheie: carte veche, Transilvania, Slovacia, Werbőczy, biblioteci

Key words: old book, Transylvania, Slovakia, Werbőczy, libraries

Istoria tiparului în Transilvania începe în anul 1525, la 9 ianuarie, când apărea, la Sibiu, *Nouus Annus Iubileus*¹. Urmând modelul european, tiparul s-a răspândit și în Transilvania destul de repede, în mai puțin de 40 de ani instalându-se oficine tipografice în așezări precum Brașov, Cluj, Oradea sau Alba Iulia. Dintre acestea cele mai active au fost Brașovul – unde a activat Johannes Honterus² – și Clujul, unde s-a stabilit Gáspár Heltai³. Elementele comune din biografiile celor doi se raportează la faptul că amândoi au fost oameni ai bisericii, promotori ai Reformei în Transilvania și întemeietori de tipografie.

Cu mici excepții, produsele tipografice transilvănene au circulat în spațiul geografic local, incluzând aici și Ungaria, fiind rare cazurile în care cărțile imprimate în Transilvania erau căutate în Europa Apuseană, fapt datorat – probabil – și tirajelor relativ mici. Astfel este explicabilă situația în care

* Varianta în limba engleză a acestui articol va fi publicată în *Studia Bibliographica Posoniensia*, Bratislava, 2025.

¹ Simon 2007, p. 89-106.

² Despre activitatea tipografică la Brașov, în secolul al XVI-lea, vezi Oltean 2009, p. 74-148.

³ Despre activitatea tipografică la Cluj și cărțile imprimate acolo vezi Bartha Ilyés 2014, *passim*.

tipăriturile transilvănene se regăsesc aproape exclusiv în colecții din Ungaria și România de astăzi, excepțiile fiind lucrările de mare importanță.

O cercetare realizată în cursul anului 2021 în colecțiile Casei Corpului Didactic Sălaj (Zalău, România) a prilejuit identificarea unor volume de carte veche transilvăneană, din secolele XVI-XVII, deosebit de interesante. Pe lângă exemplarul din lucrarea lui Comenius, *Janua lingvae latinae reseratae aurea* (Alba Iulia, 1648)⁴, multă vreme considerat a fi unic, ne-a atras atenția un volum tipărit la Cluj în secolul al XVI-lea. Este vorba despre un colligat care conține două lucrări tipărite de Gáspár Heltai în anii 1571 și 1572. Textele sunt similare, este vorba – de fapt – despre lucrarea juridică a lui Werbőczy István, *Tripartitum*⁵, primul colligat reprezentând o variantă în limba maghiară, adaptată (tradusă) de Heltai⁶ după ediția lui Balász Weres (Debrecen, 1565)⁷, cel de-al doilea titlu fiind o ediție latină a textului. Lucrarea reprezintă o colecție legislativă, cutume, culeasă de către Werbőczy István⁸.

Titlurile complete ale celor două tipărituri sunt următoarele: [*Magyar*] *Decretum. Az az, Magyar és Erdély Országának Törvény Könyve. Heltai Gaspártól wyonnan meg nyomtattot. Colosvarot. 1571*⁹ și *Decretvm, Opvs Tripartitvm iuris consuetudinarij incltyi regni Hungariae, per d. Stephanum de Verbötz etc. congestum, et voluntate sereniss. Regis Wladislai, ex consensu regnicolarum publice editum, ac confirmatum anno Dom. 1514. Nunc vero impraessum. Colosvarini in officina Casparis Helti. Anno Domini 1572*¹⁰. Ediția în limba maghiară, din 1571, este prima care menționează Transilvania în textul foii de titlu¹¹. De asemenea, impresionează xilografura din ansamblul foii de titlu a ambelor ediții – atât cea în limba maghiară cât și cea în limba latină –, în care apare reprezentată scena în care Hercule ucide leul din Nemeea, imagine utilizată de Gáspár Heltai în tipăriturile sale pentru prima dată în anul 1564¹².

Revenind la colligatul de la Zalău, de format în 4°, acesta beneficiază de o legătură – specifică secolului al XVIII-lea¹³ – realizată din carton îmbrăcat în

⁴ Oros 2021, p. 47-79.

⁵ Ediția princeps a fost publicată la Viena, în anul 1517, urmată de alte două ediții vieneze (1545, 1561) și o ediție tipărită la Debrecen (1565).

⁶ Vezi Péter 2012, p. 421-440.

⁷ Analiza filigranelor hârtiei din mai multe exemplare sugerează un posibil tiraj secundar apărut la Alba Iulia după 1567, posibil în 1568! Vezi Bogdan 2017, p. 21.

⁸ Horváth 2021, p. 79-80.

⁹ Inv. 11551 coll. 1; RMK I, nr. 87; RMNy I, nr. 307.

¹⁰ Inv. 11551 coll. 2; RMK II, nr. 130. RMNy I, nr. 317.

¹¹ Csekey 1941, p. 160.

¹² *Ibidem*.

¹³ Putem specula pe seama unei refaceri a legăturii de către unul dintre posesorii volumului în perioada secolului al XVIII-lea și chiar de o circulație separată a celor două titluri până la momentul relegării sau a compactării comune.

hârtie marmorată, colțurile copertelor și cotorul sunt din piele; pe cotor sunt cinci registre decorative cu ornamente florale aurite și o etichetă cu titlul cărții. Starea generală de conservare a volumului este bună, sunt vizibile urme de uzură, foxing, completări cu benzi de hârtie, pete de umezeală. Paginația ediției maghiare din anul 1571 este de [4] f. + 174 [166!] f. + [10] f., ceea ce indică un exemplar complet. În cazul textului latin, tipărit un an mai târziu, paginația de [16] f. + CCIII f. + [8] f. indică tot un exemplar complet.

Din punct de vedere documentar cele două tipăriri oferă o serie de informații interesante. Pe foaia de titlu și pe paginile 33 și 42 din *Decretum* (1571) întâlnim un însemn de proprietate sub forma unei ștampile, de formă dreptunghiulară, cu textul *ZILAHÍ REF. FŐGYMNASIUM KÖNYVTÁRA*, cu referire directă la biblioteca unei instituții de învățământ din Zaláu. Pe fila [10]^v regăsim un text scris în limba maghiară, o notă a unui cititor sau fost posesor al volumului cu privire la tipărirea acestuia la Cluj – *Colosvarat nyomtatot* – continuat cu un însemn de proprietate în limba latină, greu lizibil, datat la 1723. Pe aceeași filă sunt calcule matematice raportate la vechimea cărții, efectuate în anii 1727, 1750, 1755, 1811.

În ceea ce privește *Decretum, Opvs Tripartitvm* (1572) constatăm existența unei cantități mai mari de informații documentare. Astfel, pe foaia de titlu se păstrează o ștampilă ovală cu rol de ex-libris, cu textul: *SZIESZAI LAJOS OGYVED. [?] ZILAHOK*. Pe aceeași filă regăsim și un ex-libris scris greu lizibil [...] *Joanni [?] Sad [?] [...] 1723*. Mai interesante sunt însemnările de pe fila [2]^r, unde regăsim, din nou, un ex-libris scris: *Ex libris [...] Benedicti [?] [...] Sedille [?] Michael [...]*, dar și un însemn de proprietate al unei instituții de învățământ: *Collegii Szakolczensis Catalogo inscriptus 1753*. Practic, după un periplu prin biblioteci particulare, în anul 1753, cartea poposea în biblioteca colegiului iezuit din Skalica¹⁴, în al cărei catalog era înscrisă în anul 1753. Apartenența cărții la biblioteca colegiului iezuit din Skalica, în anul 1753, este întărită de un alt însemn scris de proprietate, păstrat pe f. [7]^r: *Coll. Szakolczensis S. J. a[n]no 1753*. Din păcate nu cunoaștem modul în care volumul a ajuns în biblioteca iezuită de la Skalica și nici dacă la momentul respectiv cele două titluri erau deja legate împreună, întrucât doar pe ediția latină se păstrează însemnele de proprietate de la Skalica din anul 1753. Nu avem informații nici despre modul în care colligatul a plecat din Slovacia înapoi spre Transilvania. În anul 1773, Ordinul Iezuit era desființat de împărăteasa Maria Tereza, iar bunurile iezuiților de la Skalica au fost preluate de membrii ai

¹⁴ Această instituție de învățământ își are originile în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când iezuiții se stabilesc la Skalica, în anul 1660, după o primă încercare în jurul anului 1640; învățământul iezuit de la Skalica începe cu fondarea școlii în anul 1662. Vezi Hoferka 2022, p. 126.

Ordinului Paulin, unele fiind scoase la licitație¹⁵. Pe fila 177^v se mai păstrează o notă manuscrisă, în limba maghiară, datată în anul 1660, ceea ce atestă existența unui posesor mult mai vechi decât cei menționați anterior, vorbitor de limbă maghiară.

Identificarea colligatului din colecția de la Zaláu contribuie la o mai bună cunoaștere a patrimoniului bibliofil din România, însă prezența însemnelor de proprietate ale unor persoane private și ale unor instituții de învățământ, cum este cazul bibliotecii de la Skalica, oferă o altă perspectivă asupra fenomenului circulației cărților în secolul al XVIII-lea, în special, nu doar spre Transilvania, ci și dinspre Transilvania spre alte teritorii. Cele mai multe astfel de cazuri au la bază peregrinarea academică, întrucât studenții transilvăneni se întorceau de la studii cu volume pe care le donau școlilor de acasă; nu este exclus un sens invers, un student/elev sau profesor ardelean putea să ducă volumul (sau volumele, dacă avem în vedere posibilitatea ca acestea să fi fost legate împreună doar mai târziu) cu el la Skalica. Prezența cărții în ambele biblioteci atestă, de fapt, importanța acesteia, valoarea istorică și documentară și, din perspectivă contemporană, cea patrimonială.

List of illustrations

Fig. 1 – Werbőczy István: *Decretum. Az az, Magyar és Erdély Országanc...* (Colosvarot, 1571)

¹⁵ *Ibidem*, p. 127-128.

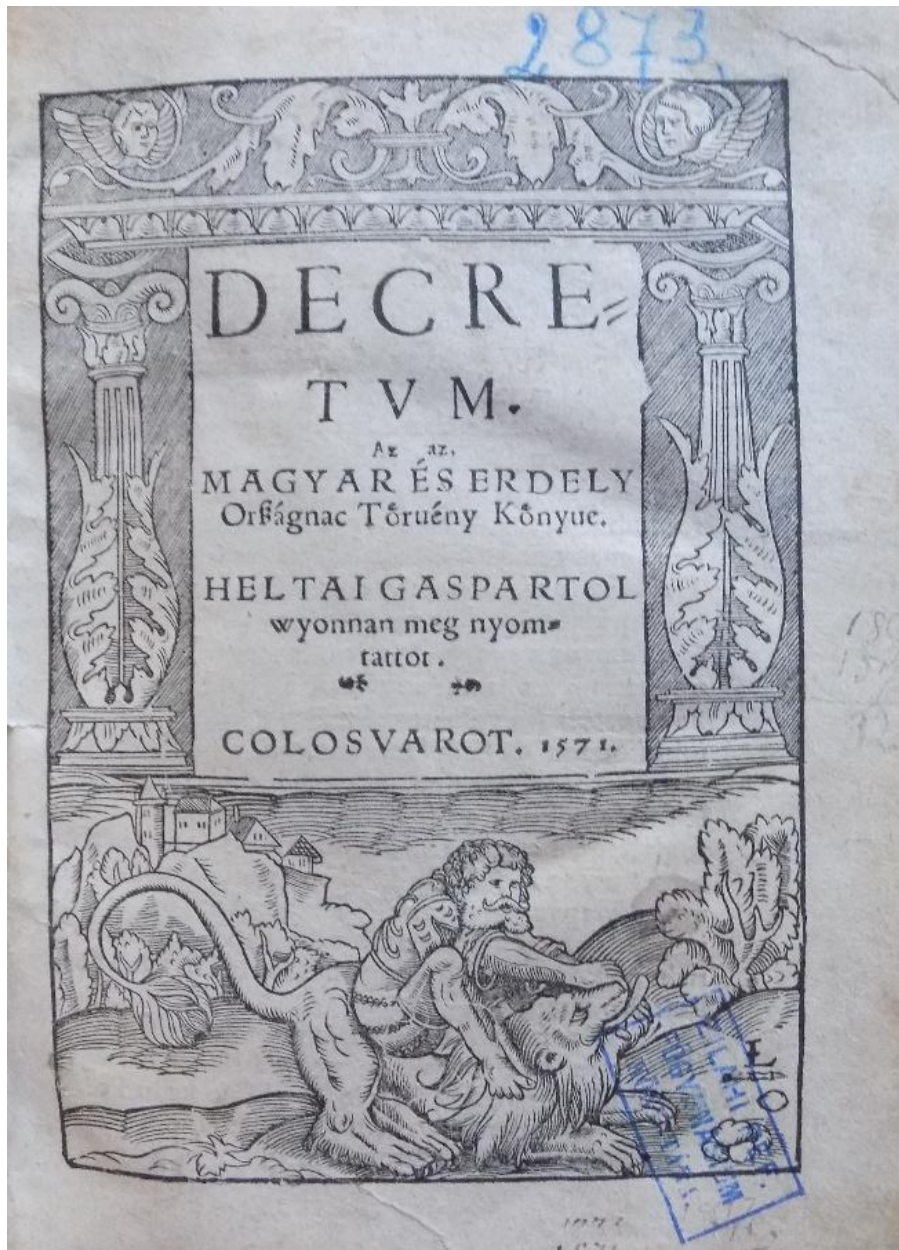

Fig. 1 – Werbőczy István: *Decretum. Az az, Magyar és Erdély Országac...* (Colosvarot, 1571)

Abrevieri bibliografice

- Bartha Ilyés 2014 – Hajnalka Bartha Ilyés, *Catalogul cărților vechi tipărite la Cluj între 1550-1800*, Cluj-Napoca, 2014
- Bogdan 2017 – Florin Bogdan, *Tipăritu-s-au în Ardeal, în cetatea Belgradului. 450 de ani de la tipărirea primei cărți la Alba Iulia*, Sibiu – Cluj-Napoca, 2017
- Csekey 1941 – Csekey István, "A Tripartitum Bibliográfiája", în Bálás P. Elemér, *Werböczy István*, Kolozsvár, 1941, p. 143-156
- Hoferka 2022 – Martin Hoferka, "Skalické jezuitské gymnázium v rokoch 1773-1786", în *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 2022, 9, p. 126-134
- Horváth 2021 – Horváth Attila, "Dreptul privat al Principatului Transilvaniei (1540-1690)", în *Revista Română de Istorie a Dreptului*, 2021, 1, p. 77-107
- Oltean 2009 – Vasile Oltean, *Istoria tiparului brașovean*, vol. I, Iași, 2009
- Oros 2021 – Ioan Maria Oros, "Ediții din operele lui Comenius și ale contemporanilor săi în colecții sălăjene", în: *Apulum series Historia & Patrimonium. Supplementum*, 2021, LVIII, p. 47-79
- Péter 2012 – Péter Katalin, "Werböczy anyanyelvi fordításainak tanulságaiértelmiségi feladatvállalás a 16. Században", în *Történelmi Szemle*, 2012, LVI, nr. 3, p. 421-440
- RMK I – Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár. I, Az 1531-től 1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, Budapest, 1879
- RMK II – Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár. II, Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, Budapest, 1885
- RMNy I – Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos, *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473-1600*, vol. I, Budapest, 1971
- Simon 2007 – Zsolt Simon, "Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)", în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca*, 2007, XLVI, p. 89-106